

Faktojen jälkeen

Erääät viimeaikaiset tapahtumat ovat saaneet aikaan keskustelua faktojen roolista politiikassa. On esitetty väitteitä faktojen jälkeisestä demokratiasta (”post-factual democracy”) ja totuuden jälkeisestä aikakaudesta politiikassa. Pontimena näille keskusteluille ovat toimineet mm. Brexit-kansanäänestys, Trumpin vaalikampanjointi ja populistinen politikointi. Kolumnisti toisensa jälkeen on järkyttynyt siitä, että kansaa on johdettu harhaan, että politiikkaa tehdään tunteisiin vedoten eikä järkiargumenteilla, ja että tosiasioilla ei näytä olevan mitään väliä. Argumenteissa on jotakin tuttua, mutta mitä? Ai niin, ne on esitetty jo antiikin Ateenassa ja sen jälkeen toistuvasti läpi koko länsimaisen politiikan teorian historian.

Kansa on tietämätön, ailahtelevainen, tunteellinen, irrationaalinen ja kiittämätön. Johtajat voivat saada kansan puolelleen valheellisilla argumenteilla. Keski-vertokansalainen uskoo mieluummin kuulopuheita ja juoruja kuin tosiasioita. Samat väitteet ovat tuttuja vilkaisipa sitten Thukydidestä, Platonialta, Aristoteleelta, Ciceroalta, Plutarkhokselta, Liviuselta tai monia muita. Itse asiassa koko länsimainen politiikan teorian historia pysyi pohjavireeltään antidemokraattisena pari tuhatta vuotta, eikä kansanvallan teoreettisia puolustajia juuri löydy – sen demonisoijia sitäkin enemmän. Brexit-äänestystä seuranneissa kommentteissa sama antidemokraattinen pohjavire toistui, tosin unohtaen kaiken aiemman historian ja väittäen tilannetta jotenkin ”uudeksi”. Hyvillä puhujanlahjoilla varustetut agitaattorit hyödyntävät kansan pelkoja, lupailevat sille mahdottomia ja saavat siten kannatusta omalle vaihtoehdolleen. Kansa ei tiedä mistä äänestää, tai mihin sen valitsema vaihtoehto johtaa. Tuttuja argumentteja jo antiikista.

Paitsi että keskustelun historiattomuus on sinänsä huvittavaa (tai ehkä ennemminkin surullista), niin modernin ihmistieteen kehityksen huomioonottaen on hieman yllättävää että yhtäkkiä ryhdytään puolustamaan faktoja ja totuutta, sekä yritetään nostaa jotkin narratiivit tapahtumista ikään kuin virallisiksi versioiksi. Eikä tässä tarvitse mennä edes postmodernin jälkistrukturalismin tuottamiin väitteisiin totuuskien relatiivisuudesta ja suurten narratiivien kuolemasta. Latinan sana *facta* (joka on pluraali, yksikkö on *factum*) tarkoittaa tehtyjä asioita, vaikkakin sen merkitykset ovat tietysti moninaistuneet myöhemmin. Ihmisten tekemistä asioista on mahdollista aina esittää useampi narratiivi ja varustaa se kilpailevilla evaluatiivisilla deskriptioilla, mikä ymmärrettiin myös jo antiikissa. Retoriikassa temppe tunnetaan nimellä *paradiastole*, tai *paradiastolinen redeskriptio*.

Quintilianuksen käyttämä esimerkki löytyy ”*Institutio Oratorian*” IV kirjasta ja on seuraavanlainen: oletetaan, että henkilö on joutunut oikeuden eteen vastaamaan teostaan, jonka syyttäjää on onnistunut esittämään sellaisessa valossa, että tuomarit ovat täysin vakuuttuneita vastaajan syyllisyydestä. Oletetaan edelleen, että henkilöllä ei ole mahdollisuutta kiistää tekoaan. Kuinka tästä tilanteesta olisi jatkettava? Quintilianuksen vastaus on, että syytetyn tulee esittää faktat uudelleen,

mutta ei lainkaan samalla tavalla kuin syyttäjä ne aiemmin esitti. Sen sijaan syytetyyn tulee esittää asia eri syiden ja eri motiivien valossa. Ennen kaikkea hänen kannattaa pyrkiä kuvailemaan tekojaan 'paremmilla' sanoilla kuin syyttäjä. Siten esimerkiksi tuhlailevaisuutta tulee kutsua anteliaisuudeksi, saituutta tarkkuudeksi tai huolellisuudeksi ja niin edelleen. (Skinner 1999, 67–68) Modernein termein kysymys on spinnaamisesta, eli valikoidaan itselle mieluisa tulkintakehys tai narratiivi, jota vasten faktat esitetään. Siis samat faktat, jotka jossakin toisessa narratiivissa on esitetty eri valossa.

Jo Platon kritikoï sofisteja siitä että nämä saavat retoriikallaan minkä tahansa asian näyttämään todelta tai epätodelta. ”Valtiossa” Platon toteaa, että hillittömyyttä on helppo kutsua suuripiirteisyydeksi, mielivaltaa vapaudeksi ja häpeämättömyyttä miehekkyydeksi (560e). Platon vastustaa tällaista retoriikkaa, koska sen taustaoletuksena on (anakronistisesti ilmaistuna) nominalistinen käsitys sanojen ja todellisuuden suhteesta. Platonin oman käsityksen mukaan taas on pyrittävä totuuteen (so. approksimoimaan ikuisia ja muuttumattomia ideoita) eikä harhauttamaan kuulijoita kutsumalla asioita 'väärillä' nimillä. Tähän liittyy myös Platonin sofistien retoriikan kritiikki. Poliittinen retoriikka on Platonin mukaan vahingollista ja vaarallista, koska sen avulla pystytään puolustamaan tai vastustamaan jotakin väittämää riippumatta siitä, onko kyseinen väittäjä tosi vai epätosi. Epätosi väittäjä saadaan siis retorilla siirroilla näyttämään todelta ja tosi epätodelta.

”Peloponnesolaissodassa” (III kirja, 82) Thukydidēs toteaa, että puoluetasteiden seurauksena ”sanojen tuttu merkitys tosiasioiden ilmaisuna muutettiin mielivaltaisesti” ja ”järjettömä uhkarohkeutta pidettiin uhrautuvana uskollisuutena puolueelle, ja viisasta pidättyväisyyttä ilmeisenä pelkuruutena, kohtuullisuutta noudattava ihminen katsottiin akkamaisen araksi ja järkevästi käyttäytyvä veltoiksi ja mihinkään kelpaamattomaksi”.

Huomattava kuitenkin on, että voidakseen esittää tällaisia väitteitä täytyy pitää jonkinlaisessa platonistisessa käsityksessä todellisuuden luonteesta. Jotta asioilla olisi jokin ”oikea nimi”, täytyy olettaa että jossakin ideamaailman luolastossa on jokin muuttumaton idea jota kielen käsitteistö heijastelee. Moderni tiede on tietysti hylännyt tällaiset näkemykset aikoja sitten ja korostaa todellisuuden sosiaalista rakentumista ja sitä että kieli luo maailmaa eikä ainoastaan objektiivisesti kuvaa sitä. Myös käsitteet ja niiden käyttö muuttuvat ja sanat tarkoittavat eri asioita eri konteksteissa ilman että mikään on niiden ainoa ja oikea viittauskohde.

Moderni tiede ei edes pyri totuuteen: popperilaisen falsifikationismin hengessä itse asiassa juuri sellaiset väitteet joita ei voi kumota eivät ole lainkaan tieteellisiä. Kaikkien totuuksien epäily on ollut tieteen perusta viimeistään Descartesista lähtien ja kaikenlaiset relativismin muodot ovat viimeisen sadan vuoden aikana poistaneet viimeisenkin uskon johonkin suuriin totuuksiin tai hegemonisiin narratiiveihin. Myöskään tutkimuksessa ”faktat” eivät ole tutkimustulos, vaan faktat pitää aina tulkita ja asettaa johonkin viitekehukseen tai teoriaan, joka selittää ne jollakin tavalla. Erilaisia narratiiveja voidaan esittää täsmälleen samoista tapahtumista tai faktoista ja juonirakenne saa ne näyttämään halutulta, toisinaan tragedialta, toisinaan komedialta, toisinaan menestystarinalta. Nietzschehäisittäin: ei ole faktoja, on vain perspektiivejä (vrt. Vattimo 2011). Tulkintojen moninaisuudesta ei kuitenkaan seuraa se, että ne olisivat tasa-arvoisia tai että kaikki olisi vain pelkkää mielipidettä. Tulkintojen välisistä hierarkioista voidaan ja tuleekin keskustella.

Edellä esitetty huomioonottaen on hieman yllättävää että yhtäkkiä kuulee vaateita totuuksien, faktojen ja virallisten narratiivien tarpeesta politiikassa. Se on

yllättävää siksi, että juuri poliittisessa retoriikassa asioiden esittäminen parhain päin tai tapahtumien ja faktojen spinnaaminen itselle edulliseen muotoon on ollut olennainen osa koko toimintaa jo antiikista lähtien. Keskiajallakin väittelyoppi eli dialektiikka erotettiin logiikasta. Siinä missä logiikka pyrki totuuteen, väittelyssä päämääränä ei ollut totuus vaan väittelyn voittaminen. Myöhemmin Machiavelli esitti että ei ole tarpeen varsinaisesti olla jotakin (esimerkiksi hyveellinen ruhtinas) kunhan näyttää sille: suuret joukot arvostelevat pintapuolisesti ja vain harva pääsee kosketusetäisyydelle, joten monesti ”niin on jos siltä näyttää”. Tämä on poliittisen retoriikan ja toiminnan logiikka tänäkin päivänä.

Kuuluisan tarinan mukaan Georges Clemenceault kysyttiin I maailmansodan jälkeen mitä hän ajatteli historioitsijoiden kirjoittavan tuosta monimutkaisesta ja kiistanalaisesta konfliktista. Clemenceau vastasi että hän ei osaa sanoa mitä historioitsijat kirjoittavat, mutta osaa sanoa että he varmasti eivät kirjoita Belgian hyökänneen Saksaan. Vuonna 1928 solmittu Kellog-Briandin sopimus, joka kriminalisoi hyökkäyssodan politiikan välineenä, taas tunnetusti jätti hyökkääjävaltion määritelmän varsin avoimeksi, luottaen siihen että kansainvälinen yhteisö määritteli sen kulloisessakin tapauksessa. Konfliktien ei-valtiollistuesssa, sodankäynnin muuttuessa asymmetriseksi ja erilaisten interventioiden ja operaatioiden korvattessa varsinaiset sodat tällaisetkin faktat ovat entistä vähemmän yksiselitteisiä.

Erityisesti massademokratian ongelma on että joukot on mahdollista saada kannattamaan tai vastustamaan mitä tahansa asiaa ilman minkäänlaisia järkiperusteita. Tämä ei ole kuitenkaan mitenkään uusi havainto, sillä se löytyy jossakin muodossaan jo antiikista ja modernissa muodossa mm. jo yli sata vuotta sitten julkaistusta Robert Michelsin teoksesta ”Puoluelaitos nykyajan demokratiassa” (1911). Siihen verrattuna nykykeskusteluissa ei ole yhtään mitään uutta. Aina silloin tällöin kolumneissa esiintyvät toiveet siitä että politiikkaa pitäisi tehdä faktoihin pohjautuen ja järkiargumentein perustuvat melko naiiviin käsitykseen politiikasta ja lisäksi arkaaiseen näkemykseen faktojen luonteesta. Totuuden jälkeisen politiikan tai post-faktuaalisen demokratian analyysit unohtavat usein että ”eri versiot totuudesta” ovat käytännössä useissa tapauksissa vain varsin tavallisia ideologisia eroja.

Väitteet siitä että ”elämme totuuden jälkeistä aikaa” politiikassa asettavat myös väärän vastakohtan, sillä ne olettavat että joskus aiemmin näin ei olisi ollut. On kuitenkin kohtuullisen vaikea löytää aikakautta jolloin totuus olisi ollut erityisesti arvossa politiikassa. Olisiko esimerkiksi 1930-lukua pidettävä nykyiseen aikaan verrattuna jotenkin totuudenmukaisen politiikanteon aikakautena? Tuskin. Tai vaikkapa 2000-luvun alkua, jolloin täysin valheellisilla perusteilla ja keksityillä argumenteilla joukkotuhoaseista oikeutettiin toistakymmentä vuotta kestäneitä sotatoimia? Tuskin sitäkään aikakautta voi logiikan ja järkiargumenttien kaudeksi kutsua (vrt. Gore 2007). Järkevyys tunteista erotettuna taas on verrattain huono totuuden kriteeri, erityisesti koska se politiikka, joka on järkevää jonkun kannalta, ei välttämättä ole järkevää jonkun toisen kannalta ja tästä syystä on olemassa esimerkiksi kilpailevia puolueita jotka tarjoavat erilaisia versioita siitä millaiset politiikkalinjaukset olisivat järkeviä.

Vastaavasti väärä vastinpari oli myös kriitikoilla, jotka väittivät että Brexit-vaihtoehtoa kannattaneet eivät tienneet mihin vaihtoehto johtaa. Eiväthän he tarkkaan tienneetkään, mutta myöskään Bremain-vaihtoehdon kannattajat eivät tienneet mihin unionissa pysyminen johtaa: kukaan ei nimittäin tiedä miten syväksi EU:n taloudellinen integraatio tarkalleen ottaen tulevaisuudessa kehittyi,

miten yhteisvaluutan käy, minkälaisia pelastuspaketteja on tulossa ja paljonko ne maksavat, mihin EU laajenee maantieteellisesti ja niin edelleen. On siis väärin olettaa että ainoastaan toinen vaihtoehto olisi jotenkin epävarma ja ”kansan harhauttamista”, kun tosiasiaassa tulevaisuutta ei tiennyt kumpikaan leiri.

Post-truth politiikan väitetään ammentavan faktojen sijaan ennakkoluuloista ja tunteista. Asioiden ei tarvitse olla väitetyllä tavalla, kunhan väite tuntuu oikealta ja vahvistaa kuulijan oletuksia ja asenteita. Sosiaalisen median aikakaudella erityisesti ns. siiloutuminen vahvistaa tätä ilmiötä, kun samanmieliset jakavat itselleen mieluisia uutisia ja kommentoivat niitä toisten samanmielisten kesken, mutta tämäkään ei kyllä oleellisesti eroa vaikkapa puoluesidonnaisten sanomalehtien kultakaudesta. Viimeaikaisissa tutkimuksissa on myös todettu että hyvin koulutetut ja informoidut äänestäjätkin tekevät äänestyspäätöksiään pitkälti sosiaalisten identiteettien ja lojaliteettien pohjalta enemmän kuin politiikan agendalla varsinaisesti olevien asioiden tai debatin pohjalta (Achen ja Bartels 2016). Palataksemme alun teemaan kansan irrationaalisuudesta, voidaan todeta että juuri antidemokraattinen pohjavire politiikan teoriassa on yksi tällainen siiloutunut asenne, jolla ei tarkemmassa tutkimuksessa ehkä olisikaan mitään perusteita. Vaikka esimerkiksi Thukydides toistelee kansankokouksen kelvottomuutta päätöksentekijänä, hän pystyy antamaan vain yhden esimerkin jossa ekklesian päätös tehtiin väärän informaation pohjalta (Roberts 1994, 14). Monesti kansan järjettömyyden paheksunnassakin taisi olla kysymys enemmän asenteesta kuin tutkituista faktoista.

PAUL-ERIK KORVELA

LÄHTEET

- Achen, Christopher H. ja Bartels, Larry M. 2016. *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton: Princeton University Press.
- Gore, Al. 2007. *The Assault on Reason*. New York: Penguin Books.
- Michels, Robert. 1911/1986. *Puoluelaitos nykyajan demokratiassa*. Porvoo: WSOY.
- Platon. *Valtio*. Teokset, osa 4. Keuruu: Otava.
- Roberts, Jennifer Tolbert. 1994. *Athens on trial. The antidemocratic tradition in Western thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Skinner, Quentin. 1999. Rhetoric and conceptual change. *Finnish Yearbook of Political Thought* (3), 60–73.
- Vattimo, Gianni. 2011. *A Farewell to Truth*. New York: Columbia University Press.
- Thukydides. *Peloponnesolaissota*. Porvoo: WSOY.